

STIGMATISERING VAN UITKERINGSGERECHTIGDEN

Misvattingen, beeldvorming en de WWB

"Als u niet doet wat ik zeg zorg ik er voor dat u volgende week papier prikt en bladeren harkt". Zo werd een werkzoekende, een keurige en rustige academicus van middelbare leeftijd, op bitse toon ontvangen door een jonge consulente van een uitkeringsinstantie. Vermoedelijk was ze van mening dat uitkeringsgerechtigden een ander, minder, soort mensen zijn tegen (en over) wie stoere en dreigende taal gebruikt moet worden. Ze staat daarin niet alleen. Zo wordt er vaak veel te snel gedreigd met korting op de (bijstands)uitkering door consulenten, reïntegratieadviseurs en case-managers. En onlangs liet de directeur van een CWI-vestiging in de Randstad zich ontvallen dat het "knippen en scheren" is als werkzoekenden binnenkomen. Stoere en dreigende taal kan ook komen van een bewindspersoon, een kamerlid, een wethouder, of een directeur van een sociale dienst, en dan kunnen de gevolgen verrekend zijn. Veel van deze functionarissen lijken gemeen te hebben dat ze zich nooit echt verdiept hebben in degenen waarover ze stevige opmerkingen maken.

Ook verkeren veel mensen in de merkwaardige veronderstelling dat afhankelijkheid van de bijstand een paradijselijke toestand is en dat het daarom wel wat minder kan met de uitkeringen en wat strenger bij de uitvoering van de sociale zekerheid. De werkelijkheid is echter anders, want het is geen aangename situatie om in te verkeren, zowel financieel nijpend als anderszins: weinig vrijheid door verplichtingen en geldgebrek, vaak slechte woonomstandigheden, geminacht, sociaal isolement enz. Het NIBUD heeft berekend dat mensen met een inkomen op het sociaal minimum niet als volwaardige burgers kunnen functioneren doordat ze structureel geld tekort komen, en gemeld dat de minima steeds verder achterop raken (nog in juli 2004). Het kabinet maakt deze financiële nood alleen maar groter door o.a. bevrozing van de uitkeringen, huurstijgingen en door bezuinigingen op de sociale zekerheid, de zorg en de huursubsidie.

Misvattingen en vooroordelen

Misvattingen en vooroordelen over bijstandsgerechtigden zijn helaas wijdverbreid, men kan deze, naast discriminerende uitlatingen, overal horen. Dat is zorgelijk, en kwetsend voor de betrokkenen. Deze ontwikkeling is niet zo verbazingwekkend. Meestal komen uitkeringsgerechtigden op een negatieve manier in het nieuws, vaak in combinatie met woorden als werkschuw, lui, fraude, profiteurs enz. Veel krantenartikelen en andere nieuwsbronnen zijn daarvan een voorbeeld, berichten met koppen als "Kabinet pakt luie werkloze jongeren aan" of "Massale uitkeringsfraude in gemeente X". In dergelijke berichtgeving worden directe verbanden gelegd tussen lui en werkloos, tussen werkloos en de noodzaak mensen "aan te pakken" (stoere taal!) en tussen bijstandsgerechtigden en fraude. Men leest echter niet hoeveel mensen "lui" zouden zijn, als zoiets al objectief vast te stellen is.

Over de omvang van de uitkeringsfraude door bijstandsgerechtigden bestaan veel misverstanden. Enkele cijfers kunnen wellicht duidelijkheid verschaffen. In 2003 kwamen er bij de Leidse sociale dienst 84 nieuwe meldingen van fraude binnen en werden er 93 in behandeling genomen, waarvan in 35 gevallen een boete werd opgelegd of proces verbaal werd opgemaakt (*Beleidsverslag 2003, Dienst SOZA Leiden*). Het aantal klanten die een door of via de dienst verstrekte uitkering voor levensonderhoud (Abw, Bbz, Ioaw/z, Wik enz.) hadden bedroeg toen gemiddeld bijna 3600. Het totale aantal verstrekkingen in 2003 was ruim 30.000, waarbij zijn inbegrepen betalingen in het kader van het minimabeleid, bijzondere bijstand enz., maar niet WVG-verstrekkingen. Deze cijfers wekken allermindst de indruk dat fraude door uitkeringsgerechtigden op buitenproportionele schaal plaatsvindt, zoals wel eens wordt gesuggereerd. Tendentieuze berichtgeving lijkt vaak meer invloed op de meningsvorming te hebben dan feiten en cijfers (gepubliceerde berichten hebben meestal betrekking op groepen die al verdacht werden, dus niet op een steekproef van het bestand aan bijstandsgerechtigden). Het spreekt vanzelf dat deze misvattingen en vooroordelen zeer zorgelijke en kwetsend zijn voor de betrokkenen.

Werklozen zijn echter individuen, gewone mensen die net zo gevarieerd zijn met betrekking tot mentaliteit, persoonlijkheid en aspiraties als mensen met regulier werk. Veruit de meeste uitkeringsgerechtigden frauderen niet en willen aan het werk, het liefst duurzaam. Maar dan moeten er wel mogelijkheden zijn. Als er onvoldoende banen zijn of als werkgevers, inclusief overheden, geen (oudere) werkzoekenden in dienst willen nemen zijn die alternatieven er niet, en ook niet als opleiding en ervaring van werkzoekenden niet aansluiten bij de vacatures. Als kinderopvang onbetaalbaar is, of in onvoldoende mate beschikbaar, zijn die mogelijkheden er voor (alleenstaande) ouders met kleine kinderen evenmin. Misvattingen en vooroordelen hebben er echter toe geleid dat verantwoordelijkheid en schuld geheel bij bijstandsgerechtigden worden gelegd.

Wet werk en bijstand

Door de negatieve beeldvorming is wel een onaangenaam klimaat voor uitkeringsgerechtigden totstandgekomen. In zo'n klimaat ontstond de huidige bijstandswet, de Wet werk en bijstand (WWB), die door sommigen niet geheel ten onrechte een oorlogsverklaring aan bijstandsgerechtigden genoemd. Het is een wet die bijstandsgerechtigden veel plichten oplegt maar vrijwel geen rechten geeft, met veel plafonds maar zonder bodem m.b.t. inkomen. En waarom ook niet? Er lijkt te zijn uitgegaan van een negatief mensbeeld, in het bijzonder van een negatief beeld van bijstandsgerechtigden dat in aanzienlijke mate door misvattingen en vooroordelen is gevormd. Er is van veel kanten kritiek geleverd op de het wetsvoorstel. Naast de financieringssystematiek spitste die zich toe op een aantal essentiële punten met betrekking tot de reïntegratie naar een passende arbeidsplaats, de inkomenswaarborg en rechtsonzekerheid/rechtsongelijkheid. Hieronder worden er twee enigszins samenhangende aspecten uitgelicht.

Het *eerste* is de sollicitatieplicht voor ouderen. Veel oudere bijstandsgerechtigden zijn al lang zonder betaald werk. Zij hebben hun leven noodgedwongen heringericht, veelal door het verrichten van vrijwilligerswerk. Uit cijfers van het CBS blijkt dat van 1997 tot 2002 het aantal bijstandsgerechtigden sterk daalde onder mensen jonger dan 45 jaar maar niet onder ouderen. Dus zelfs in economisch voorspoedige tijden zijn oudere werkzoekenden veelal ongewenst, en dat zijn ze nog steeds. In oktober 2004 meldde het CWI nog dat de perspectieven voor oudere werkzoekenden slecht zijn. Voor hen zal waarschijnlijk hooguit, en in beperkte mate, ongeschoold, al dan niet tijdelijk, werk zijn weggelegd. Zo kan een onderklasse van kansloze werkende ouderen ontstaan. Er had daarom eerst een mentaliteitsverandering bij werkgevers bewerkstelligd moeten worden alvorens oudere werkzoekenden (eventueel) een sollicitatieplicht op te leggen.

Het *tweede* aspect is gangbare arbeid. Ook hier wordt geen recht gedaan aan de individualiteit van bijstandsgerechtigden. Voor duurzame reïntegratie op de arbeidsmarkt moet dat echter wel gebeuren want ze moeten worden aangesproken op hun capaciteiten en zich kunnen ontplooien. Dat heeft met de hoogte van de beloning niet zo veel te maken, hoewel dat vaak wordt gedacht. Deze mythe werd vorig jaar door het Sociaal-Cultureel Planbureau ontkracht (*De uitkering van de baan, Den Haag 2003*). Het verschil tussen uitkering en loon lijkt een betrekkelijk kleine rol te spelen bij werkhervatting. "Voor de rationele-keuzetheorie, die veronderstelt dat reïntegratie vooral door financiële prikkels kan worden bevorderd, is geen duidelijke ondersteuning gevonden", zo schreef het SCP. Wie een baan wordt ingejaagd die niet bij hem/haar past zal geen aanwinst zijn voor de werkgever en zal door (psychische) gezondheidsklachten bovengemiddeld bijdragen aan het ziekteverzuim, en wellicht weer terechtkomen in een uitkerings situatie. Het is voor iedereen dus beter als mensen op een werkplek terechtkomen waar ze gezien hun capaciteiten, kennis en ervaring horen.

De vraag is echter of de overdreven aandacht voor *werk, werk en werk* altijd wel zo zinvol is.

In de memorie van toelichting bij de WWB is sprake van het prikkelen en stimuleren van bijstandsgerechtigden, al wordt dit anders verwoord. Dat kennen het ook uit andere publicaties en van andere bewindspersonen. Uitkeringsgerechtigden hebben echter geen prikkelingen of verlokkingen nodig, maar moeten wel serieus worden genomen en worden gerespecteerd. Ze moeten als individu worden beschouwd en behandeld, en niet als lid van de fictieve homogene groep werkschuwe frauderende profiteurs. Ze zouden wel geholpen mogen worden een plek in de maatschappij te vinden waar ze thuis horen en zich een volwaardig mens kunnen voelen.

Wat te doen?

Dat lijkt voor te hand te liggen: permanente bestrijding van stigmatisering en ontkrachting van vooroordelen. Dat betekent de media, maar ook bijv. politici, actief benaderen, vooral wanneer ze zich onheus uiten over uitkeringsgerechtigden. Daarnaast kan de cliëntenbeweging in gesprekken en publicaties corrigerende informatie verstrekken.

voorzitter Cliëntenraad SoZA Leiden

Dit is een aangepaste versie van een artikel dat verscheen in *Vitale Stad (vakblad voor stedelijke vernieuwing en leefbaarheid)*, september 2003.